

TRVALÁ ÚLOHA MARXISTICKEJ ETIKY

OTAKAR MOŠNER

Problémy socialistickej a komunistickej morálky nadobúdajú v procese dôsledného prekonávania dôsledkov kultu osobnosti a vytvárania účinných zábran i proti iným, socializmu cudzím deformáciám stále aktuálnejší význam. Prax socialistickej a komunistickej výstavby si priamo zákonite vynucuje sústavné rozpracúvanie jednotlivých kategórií socialistickej (komunistickej) morálky s ťažiskom v rozpornosti morálnych javov i v podmienkach socializmu. Naliehavou úlohou je rozpracúvanie ciest a spôsobov stimulácie socialistických morálnych kvalít. Veď obdobie kultu osobnosti nevedlo iba k zatlačaniu rôznych morálnych postojov, napr. zodpovednosti, zásadovosti, otvorenosti, skutočného zmyslu pre celospoločenské záujmy atď., ale i k deformáciám prinajlepšom i formalizácii týchto kategórií. Správne sa odsudzovalo moralizátorstvo, neplodné krasorečenie o „prototype“ socialistického človeka, no na druhej strane akoby morálne problémy, ktoré sú súčasne vysoko politickými problémami, tvorili často „vedľajšiu“, žiaľ, „slepú“ koľaj.

Už pri rôznych príležitostiach sa zdôraznilo, že nie konjunkturalistické, samoučelné „zaplnenie bielych miest“ stále ešte nedostatočnej produkcie z oblasti etiky, ale iba sústavný organizovaný proces vysoko teoreticky fundovaného kolektívneho prístupu k zložitým otázkam tvorby a upevňovania socialistickej a komunistickej morálky môže viesť k uspokojivým výsledkom.

Významným teoretickým i praktickopolitickým stimulom k rozpracúvaniu základných problémov marxisticko-leninskej etiky, počínajúc vymedzením jej predmetu, rozpracovaním jednotlivých kategórií a riešením jednotlivých situácií, bol XXII. sjazd KSSS so svojimi závermi o morálnom kódexe. To, pravda, neznamená, že sa v sovietskej i našej literatúre morálne problémy neriešili už i v predchádzajúcom období, ako o tom svedčia napr. práce Šiškinove, Tugarinove a pod. I v našej literatúre vychádza v poslednom období rad prác venujúcich sa hlbšie otázkam socialistickej morálky, i keď ani tu nemôžeme byť ešte plne spokojní. V poslednom období si zasluhuje pozornosť práca Máchu a Máchovej: *Lidé a socialismus* [jej recenziu pozri Otázky marxistickej filozofie (1964), č. 1] ako aj druhé vydanie spoločnej práce Máchu a Marušiaka *Etika a dnešok*. Do morálnych problémov umožňuje nazrieť aj štúdia *Ludja a problémy* (vyd. SAV), ktorá je jedným z prvých výsledkov prieskumu činnosti brigád socialistickej práce.

V tejto súvislosti nás však nevyhnutne zaujímajú niektoré pohľady sovietskych autorov na morálne problémy, s ktorými sa možno stretnúť v celom rade prác posledného obdobia. Popri už spomínanom autorovi V. P. Tugarinovi a jeho práci *O cennostach žizni i kultury* (Leningrad 1960, strán 273) máme na mysli okrem iného Šiškinovu rozsiahlejšiu prácu *Osnovy marksistskoj etiki* (Moskva 1961, strán 528), ako aj dve práce venované výkladu kategórií marxistickej etiky — L. M. Archangelskij: *Kategorii marksistskoj etiki* (Moskva 1963, strán 271) a Z. A. Berbeškina: *Problema sovesti v marksistskoj leninskoj etike* (Moskva 1963, strán 125).

Myslím, že nie je náhodná sama okolnosť, na ktorú napr. poukazuje v podnetnej štúdií *K otázkam marxistickej etiki* K. Hlavoň [Filosofický časopis (1963), č. 3], že v súčasnom období nie je už možné vystačiť s výhradne „normativistickým“ poňatím morálky ako určitého komplexu princípov a noriem, ktoré znemožňuje pochopiť súvislosť morálnych, prípadne amorálnych javov a vzťahov s ostatnými spoločenskými javmi. Ak ju ešte takto charakterizoval A. F. Šiškin roku 1955 v práci *Osnovy kommunističeskoj morali*, stretávame sa v jeho práci *Osnovy marxistickej etiki* s takýmto poňatím:

marxisticko-leninská etika je veda o sociálnej podstate a zákonitostiach rozvoja morálky ako osobitnej formy spoločenského vedomia, o zákonitostiach morálneho progresu, ktorého výsledkom je komunistická morálka, najvyšší stupeň morálneho rozvoja spoločnosti a osobnosti, o zákonitostiach rozvoja komunistickej morálky, o jej princípoch a normách, o jej úlohe v boji za komunizmus (str. 43). Takéto poňatie etiky, jej relatívnej samostatnosti stáva sa účinným metodologickým nástrojom rozpracúvania jednotlivých etických kategórií, ako je napr. kategória dobra, spoločenskej povinnosti (dolg), cti, svedomia, šťastia a pod., ktoré v najvšeobecnejšej forme odzrkadľujú podstatné zvláštnosti morálneho vedomia. Sú hlbokým a najplnším vyjadrením morálnych vzťahov. Stále väčšia pozornosť sa venuje problémom verejnej mienky ako významnému regulujúcemu faktoru. I tu ide o problémy, ktoré v minulom období neboli teoreticky všestranne dostatočne rozpracúvané.

Práca Archangelského vystupuje proti zjednodušujúcemu pohľadu na morálne problémy, vychádzajúc zo zložitosti a protirečivosti procesu odrazu spoločenského bytia v morálnom vedomí. Správne napr. (i v polemike proti názoru V. P. Tugarinova) ukazuje autor v súvislosti s kategóriou dobra na nesprávne zúžené chápanie dobra v zmysle „konať“ dobro, vyvíjať altruistickú, pseudohumanistickú činnosť. V súvislosti s kategóriou spravodlivosti poukazuje nielen na jej etický, ale i sociálnopolitický charakter.

Zaujímavú myšlienku nastoluje autor v súvislosti s otázkou svedomia a jeho ovplyvňovania spoločenskou atmosférou, konkrétne i s rozvojom socialistickej demokracie. Obšiahlejšiu kritickú recenziu k tejto práci pozri v čas. *Voprosy filosofii* č. 7, 1964, str. 176—178.

Hlbšiu zmienku v súvislosti s problematikou morálky zaslúžila publikácia autora tejto recenzie K. A. Švarcmana *Etika... bez morali* (Moskva 1964, str. 264) venovaná kritike súčasných buržoáznych teórií.

Nie je možné uprieť uvedeným prácam nový, nanajvýš aktuálny postoj k morálnym problémom súčasnosti. Cenné sú uvádzané kladné prípady dokumentujúce realnosť teoretických záverov. Poukazuje sa na negatívny vplyv dôsledkov kultu osobnosti na morálne postoje. Problematika morálnych vzťahov je, pravda, oveľa zložitejšia. Veď i v období socializmu i v súvislosti s prechodom ku komunizmu nemizne rozpornosť morálnych javov, prejavy i negatívnych tendencií v morálnej oblasti. Z tohto hľadiska treba kladne hodnotiť príslušné state práce A. B. Sacharova *O ličnosti prestupnika i pričínach prestupnosti v SSSR* (Gosjurizdat 1961, strán 279). Práca neostáva iba pri bežnom konštatovaní zaostávania vedomia za bytím, ale pri bližšej kvalifikácii príčin trestnej činnosti v podmienkach socializmu zaoberá sa osobitne i spoločensko-ekonomickými príčinami individualistických názorov a postojov.

Bližší pohľad na deformácie morálnych postojov, na protispoločenské tendencie však poukazuje na hlbšie subjektívne (psychologické) i objektívne okolnosti, ktoré vplývajú na protispoločenské náhľady a motívy protispoločenských konaní. Autor uvádza, pokiaľ ide o vonkajšie príčiny, také momenty, ako sú nedostatky a omyly na rôznych úsekoch administratívno-hospodárskej činnosti, v organizácii životného prostredia a spôsobe využitia voľného času, prípady formálno-byrokratického vzťahu k potrebám pracujúcich atď.

Podnetne preto vyznievajú myšlienky s. Hlavoňa [*K problémom skúmania nežiadúcich morálnych javov* — *Přehled* (1963), č. 4—5], hovoriaceho opodstatnene o závažnom podcenení problematiky záporného pôsobenia. Negatívne tendencie, ktoré sú cudzie celkovému kladnému pôsobeniu socialistických síl, sú produktom nedostatočne, neúčinne riešených rozporov v podmienkach socializmu. To má veľký význam z hľadiska rozvoja spoločenskej prevencie v oblasti morálky a ukazuje i ďalšie možnosti účinného rozpracúvania etickej problematiky.